

Fröhlich Ida

FELFEDEZÉSEK ÉS BOTRÁNYOK A HOLT-TENGERI TEKERCSEK KÖRÜL

Az új szövegkritikai kiadványok viták keresztüztüében

Ezerkilencszáznegyvenhétben a Holt-tenger vidékén, Hirbet Qumrán közelében pásztorkodó beduinok különös tekercseket találtak a közeli barlangokban. Nem tudták, hogy az évszázad egyik legnagyobb kézirat-szenzációját fedezték fel; a tekercsek ugyanis több mint kétezer évesek voltak, és egy ókori zsidó vallási csoport könyvtárát vagy legalábbis annak jelentős részét képviselték. A héber és arámi nyelven írt iratokat Kr. u. 70-ben, a nagy Róma-ellenes zsidó felkelés végén rejtették el a barlangokban. Nem tudni, mi lett a könyvtár tulajdonosaival; a könyveket mindenesetre nem szállította el senki a felkelés leverése után. A megtaláló beduinok árulni kezdték a kéziratokat. Első vevőjük egy betlehemi kereskedő volt, akin keresztül az első kéziratok a jeruzsálemi szír metropolitához jutottak el, majd hamarosan tudomást szerzett róluk E. Sukenik, a jeruzsálemi Héber Egyetem professzora is, aki, felismerve jelentőségüket, pénzt szerzett, hogy az egyetem vásárolhasson belőlük. Ezek, valamint az eredetileg a metropolita által megvásárolt kézirat képezték az egyetem gyűjteményét (ez később az Israel Museum tulajdonába ment át, itt látható nagy részük ma is). A betlehemi kereskedőnél maradt többi iratot és töredéket később ugyancsak az izraeli állam vásárolta meg.

1950–52 között régészek és beduinok kutatták át az akkor jordániai területen fekvő lelőhelyet, és további barlangokban (összesen 11-ben) újabb iratok százait, illetve töredékeket találtak. A szövegkiadás mindkét oldalon megindult: az izraeli tulajdonban levőket izraeli tudósok adták ki, jórészt az ötvenes években. A jordániai állam a barlangokban talált további iratok kiadásával egy nemzetközi tudóscsoportot bízott meg, amelynek tagjai német, angol, amerikai, többségükben pedig francia tudósok voltak. Ez a csoport is hamarosan munkához látott, ennek eredményeként sorra jelentek meg a *Discoveries in the Judean Desert* (Oxford) kötetei. A

B. Z. Wacholder – M. Abegg, *A Preliminary Edition of the Unpublished Dead Sea Scrolls. The Hebrew and Aramaic Texts from Cave Four*, fasc. 1-2, Biblical Archaeological Society, Washington D. C. 1991;

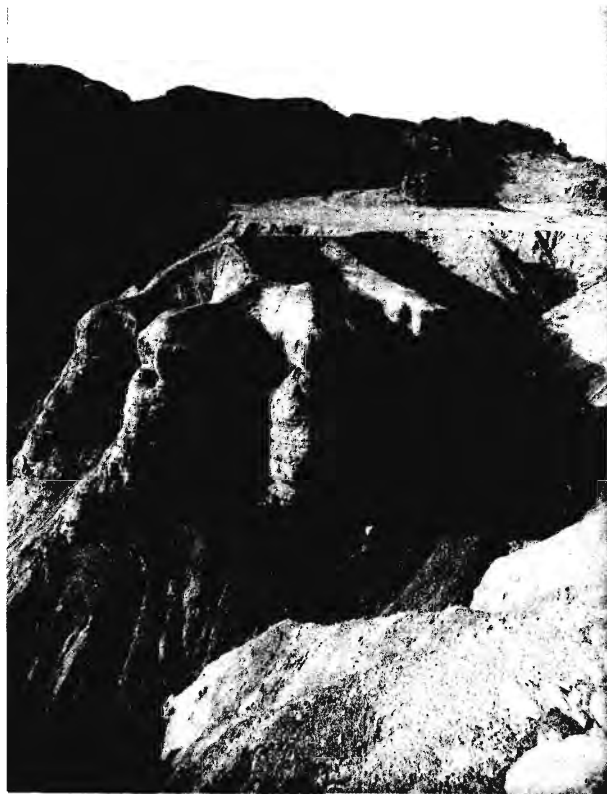
R. H. Eisenman – J. M. Robinson, *A Facsimile Edition of the Dead Sea Scrolls*, vol. 1-2, Biblical Archaeology Society, Washington D. C. 1991;

R. H. Eisenman – M. Wise, *The Dead Sea Scrolls Uncovered. The First Complete Translation and Interpretation of 50 Key Documents Withheld for Over 35 Years*, Element, Shaftesbury – Rockport – Brisbane 1992.

munka a hatvanas évek végére lelassult (bár ugyanez mondható el az izraeli kiadásról is; az 1967-ben megszerzett Templomtekercs szövege csak 1977-ben látott napvilágot). A nemzetközi team tagjai megöregedtek, többen kiváltak vagy meghaltak közülük. Új tagokat azonban nem vontak be a munkálatokba. Egyre több hang sürgette a kiadás befejezését; a sajtó pedig szenzációs szövegek szándékos elhallgatásáról cikkezett. Visszatérő motívum volt, hogy a visszatartott szövegek tartalma teljesen új fénybe helyezné a kereszténység eredetét is, és nemegyszer emlegettek „katolikus összeesküvés”-t (a francia kiadók ugyanis a jeruzsálemi dominikánus École Biblique tagjai vagy a kolostorhoz közel álló személyek voltak) a késelem okaként.

A valóság: a szövegek közt egy olyan van, amely valóban új fénybe helyezi a csoport eredetét, ez viszont éppenséggel nem a kereszténység felé visz. A többi töredék igen fontos művek részleteit tartalmazza. Minthogy pedig töredékek, ezek jelentik a legnehezebben elrendezhető és értelmezhető anyagot (ez némiképp magya-

QUMRÁN, FOTÓ: KÖBÁNYAI JÁNOS

rázza a késedelmet is). A késlekedés oka nem titkos összeesküvés volt; sokkal inkább az emberi gyarlóság játszott benne szerepet. A nemzetközi team tagjai olyan mennyiségű iratot szignáltak a maguk számára, amekkorát egyszerűen nem voltak képesek (más sem lett volna képes!) megfelelő szinten feldolgozni – megosztani a szövegeket viszont nem akarták, hiszen végül is ők tudtak ezekről az iratokról a legtöbbet, ők voltak ott a kezdetektől, és hát a „bűvös kör”-ön belül lenni, elejtett megjegyzésekkel tudatni a kívülállókkal újabb adatokat – mindez bizonyára a bennfentesség érzésével ajándékozta meg őket. A csoport és a kívülállók egymással folytatott polémiájában nemritkán a személyes rosszindulat is fölfedezhető egyes, a publikálásból kizárt tudósokkal szemben. G. Vermes, az oxfordi egyetem professzora méltán nevezte az esetet az évszázad par excellence tudományos botrányának.

A kiadás körüli bonyodalmak, úgy tűnt, 1991-re rendeződtek, amikor is az izraeli kormány, az 1967 óta izraeli tulajdonban levő szövegek kiadására új főszerkesztőt nevezett ki, E. Tov személyében. A team gyakorlatilag kicserélődött; újra elosztották a publikálandó szövegeket, és szigorú határidőt szabtak a munkára.

Mindezek után bombaként robbant a hír két új könyv megjelenéséről – mindkettő az addig kevesek számára ismert szövegeket tartalmazta! Szerzőik nem a szokásos módon jelentették meg a szövegeket. A tudo-

mányos közlés ugyanis nem egyenlő a szöveg fényképének és átírásának közlésével. A kéziratok elolvasása legtöbbször maga is nehéz feladat rossz állapotuk és töredékes voltuk miatt. A kiadónak ezen felül meg kell állapítania, vajon új szöveget vagy ismert művet tart a kezében; amennyiben töredékekről van szó, meg kell határozni, mely részek tartoznak egyazon műhöz, és milyen sorrendben; a szöveg nyelvének és az ezen a nyelven írt más ismert szövegek jó ismeretében javaslatokat tesz kiegészítésekre az olvashatatlan részeknél, és közli a javaslatok indoklását is; paleográfiai ismeretek birtokában meghatározza a kézirat korát – mindezen munkával pedig könnyen használhatóvá teszi a szöveget a további kutatás számára. A szöveg kiadója az, akit a szöveg tulajdonosa ezzel megbíz. Sajnos, a közlés határidejére vonatkozólag semmilyen előírás nincs (bár a megbízó kiköthet határidőt); íratlan törvények szerint a kiadónál levő szöveget más nem használhatja a kiadó jóváhagyása nélkül.

A két első könyv, a Wacholder–Abegg és az Eisenman–Robinson-féle kötetek kiadói nem kértek engedélyt egyik szöveg kijelölt kiadójától sem a szövegek használatára. A két szerzőpár különböző módon jutott anyagához. A Wacholder–Abegg-kötet a számítógépes programok filológiai alkalmazásának zseniális módszerével jött létre. A szerzők számára hozzáférhető volt egy, a szövegekhez korábban készült konkordancia, vagyis olyan lista, amely a Qumránban talált összes szövegben előforduló szavakat tartalmazza, az előttük és utánuk álló szavak feltüntetésével. A listát 35 évvel ezelőtt készítették fiatal tudósok, és néhány másolat készült róla, nyomtatásban azonban nem jelent meg. A szerzőpár egyszerűen számítógépbe táplálta a szavakat, és megfelelő programok segítségével rekonstruálni tudták a szövegeket. Az így létrejött gyűjtemény sok bizonytalanságot és hibát tartalmaz ugyan – hiszen lényegében a szövegismeret egy 35 évvel ezelőtti állapotát tükrözi, és azok az olvasatok már akkor is csak provizorkusnak voltak tekinthetők; nem ad azonkívül információt magukról a kéziratokról sem –, mindazonáltal azonban gyakorlatilag megismerhető belőle a kiadatlan szövegek tartalma. Ezzel tehát fény derült a titokra, megtört a kiadói monopólium, 1991 óta mindenki tudomást szerezhet a publikálatlan szövegek tartalmáról. Arra vonatkozólag, hogy a szövegűség szempontjából mennyire megbízható ez a kiadás, csak a jövő fog pontos választ adni, amikor is sorra jelennek majd meg a szövegek fényképekkel kísért kiadásai, olyan kiadások, amelyek a teljes szöveg tartalmának figyelembevételével készültek. Egy biztos: a szövegekről írandó publikációiban senki sem a Wacholder–Abegg-kiadást idézi majd. Kísérletnek és tanulságnak viszont mindenesetre hasznos. Kísérletnek, amely azt mutatja, hogyan lehet a számítógépet a filológiában, nagyon is gyakorlati célokból alkalmazni. Tanulságnak a sokéves késlekedés, határozatlanság következményeiről. Sajnos, a revans nem azokat sújtja, akik ezt a helyzetet előidézték, hanem éppen a szövegeket újabban kapták

meg közlésre. Azonkívül, óvatos fenntartásokkal, tájékoztatónak kiválóan használható a hivatalos és végleges kiadások – remélhetően mihamarabbi – megjelenéséig.

A másik könyv – Eisenman–Robinson – szerzői kevésbé bonyolult módszerrel közelítették meg céljukat, ők egyetlen vágással oldották meg a holt-tengeri szövegek publikálásának gordiuszi csomóját: ez a kétkötetes könyv egyszerűen közli a szövegekről korábban készített fényképeket, jobb-rosszabb minőségben. A fényképek évek óta egy kéziratokat őrző kaliforniai könyvtárban voltak letétben, és, bár kutatók engedéllyel használhatták őket, a gyűjtemény nem volt közölhető. A gyűjtemény mostani igazgatója végül is a közlés mellett döntött, így jelenhetett meg ez a kétkötetes szövegtár.

A könyv 1785 fényképet tartalmaz, legtöbbjükön több, összetartozóként meghatározott töredék látható. A sorszámokat a kiadók adták; ezek mellett csak a töredékek megtalálásának idejéből származó eredeti leltári számokat találjuk. A kiadók a szövegek címét sem közlik (a leltári számozás mellett valamennyi töredék kapott ugyanis valamilyen provizorikus címet, a valószínűsíthető tartalom vagy a szövegekben előforduló jellegzetes szavak, nevek alapján). Ez a könyv tehát csak azoknak mond valamit, akik nemcsak a szövegek nyelvét – héber vagy arámi –, de számukat is ismerik az előzetes publikációkból. Indulásnak a kutató számára mindenesetre alkalmas ez a kötet, és ha technikailag nem a ma elérhető legmagasabb szinten ugyan, de mindenki számára lehetővé teszi, hogy a szövegekről első kézből nyerjen bizonyos információkat.

A Wacholder–Abegg és az Eisenman–Robinson szerzőpárok által kiadott kötetek voltaképpen kalózkiadások. Azonkívül nem oldották meg a publikálás gondját, nem tették feleslegessé a szövegek várható közlését; 1. többek között azért nem, mert a régi olvasatok és mechanikus összeillesztés miatt sok bennük a bizonytalanság; 2. mert egyes szövegeket lehetetlen a közölt fényképekről különleges technikai segédeszközök (nagyítás, infravörös fény) igénybevétele nélkül elolvasni. Akárhogy értékeljük is a megjelent kalózkiadások tényét, annyi biztos: mégis óriási szolgálatot tettek: régóta mérgesedő kelést vágta fel – olyan operációt hajtottak végre, amely fájdalmas ugyan, olykor mégis szükséges. Megszűnt a szövegek monopolizálása idején keletkezett rossz légkör: mindenki, aki érti a szövegek nyelvét, meggyőződhet (de legalábbis kísérletet tehet rá), vajon tényleg tartalmaznak-e a qumráni szövegek olyasfajta szenzációkat, amilyeneket korábban híreszteltek róluk, és bárki, aki a már régebben kiadott szövegekkel kapcsolatos kérdéseken dolgozik, utánanézhet bizonyos dolgoknak a kiadatlan szövegekben is.

A Vermes által „az évszázad par excellence tudományos botrányá”-nak nevezett helyzet azonban továbbra is mérges gyümölcsöket terem. Valószínűleg nem a „tekercesek átka” ez, az ok inkább ismét csak az emberi hiúságban keresendő. A sokáig visszatartott, szenzációs-nak ígért szövegek iránti mohó érdeklődés és az elsőség vágya lehetett a hajtóerő egy frissiben megjelent könyv

születésében. Eisenman és Wise könyve (*The Dead Sea Scrolls uncovered*), ha nem az összes, még kiadatlan szöveget közli is, legalábbis bőséges válogatást kínál belőlük. Az alcím ötven, kulcsfontosságú szöveg közlését ígéri, angol nyelvű fordításokkal és bevezetőkkel együtt. A szövegközlés és -fordítás Wise munkája, az értelmezések oroszánrésze Eisenmané. A vállalt feladat óriási, és alig hihető, hogy 1990 ősze (ez az az időpont, amikor Eisenman a fényképekhez jutott) óta mindez elvégezhető lett volna. Ha így volt, az szenzációt jelent. Nem így volt. A szövegek egy része már a könyv kiadása előtt megjelent, mások által publikálva – ezt a szerzők néha említik a jegyzetekben, néha nem; mindenestre, amennyiben már publikált szövegről van szó, Wise olvasatai nem tartalmaznak lényeges eltérést a korábban ismertektől – no de hát a jól hangzó címet nem lenne érdemes néhány újabb közlemény miatt megváltoztatni! Röviddel a könyv megjelenése után azonban több tudós tiltakozó levelet tett közzé: publikálatlan munkájukra ismertek a könyvben közölt szövegrekonstrukciókban. A bizonyíték: az Eisenman–Wise-könyv tartalmazza azokat a hibákat is, amelyek a szövegeken dolgozó tudósok munkabeszámolóit kísérő provizorikus szövegrekonstrukciókban szerepeltek. Ezeket a szövegeket tudományos konferenciákon sokszorosított handoutokként olvashatták a résztvevők, és elolvasás után senki sem kérte vissza őket – olyan eset azonban korábban nem fordult elő, hogy valaki más munkáját a sajátjaként, a másik nevének említése nélkül publikálta volna. Talán ezért bizonygatják túlzottan is a könyv szerzői bevezetőjükben, hogy könyvük önállóan, más munkájára nem támaszkodva készült – úgy látszik azonban, az ipari kémkedés most már a csendesnek ismert filológiába is betört.

A munka tehát, a bevezető szavaival ellentétben, inkább kollektívnek és ideiglenesnek tekinthető. Nézzük azonban, mit is nyújt? Műfaji-tematikus csoportosításban közli a szövegeket és fordításaikat, mindegyik előtt rövid bevezetővel. Ezek erősen hangsúlyozzák a közölt szövegek hasonlóságát az Újszövetség bizonyos irataival. A hasonlóságok egy része valóban fennáll. Mivel azonban a qumráni szövegek jól bizonyíthatóan régebbiek, mint a legkorábbi újszövetségi iratok (és – minden híresztelés ellenére – Qumránban nem találtak olyan töredékeket, amelyeket biztonsággal azonosítani lehetne újszövetségi iratok szövegével), semmiképp sem feltételezhető a két csoport azonossága vagy részleges azonosságuk. A kereszténység viszont abban a szellemi milióban született, amelynek Qumrán is előkészítője volt. Ha csak néhány szóval is, de el kell ezzel kapcsolatban oszlatni egy elterjedt közhiedelmet: a Qumránban talált iratok nem egy szekta vallási hagyományát reprezentálják csupán (az iratok között el lehet különíteni ugyan más csoport-hagyományra utaló és jellegzetes „saját” nyelvet használó műveket), hanem annak a kornak az irodalmát, hagyományait is, amelyben a csoport élete folyt. Véletlen, hogy erről az irodalomról csak a qumráni gyűjteményből tudunk, és több kézirat más

helyről nem maradt fenn. A qumráni-újszövetségi egyezések háttere tehát elsősorban a hellenisztikus kor zsidó irodalma, amelyet zsidókeresztény körök közvetíthettek a kereszténység számára. Semmiképpen sem lehet tehát – mint azt a közölt szövegek bevezetői sugallják, bár nem fogalmazzák meg világosan – a két csoport valamiféle azonosságáról beszélni, netán az Újszövetség szereplőit látni ezekben a sokáig kiadatlan qumráni szövegekben. Wise önkényes fordításaival és kiegészítéseivel egy megölt messiás, a közösség megölt vezetőjének alakját próbálja becsempészni a szövegekbe, teljesen alaptalanul (29. old.). A 4Q 285 jelzetű szöveg 7. számú töredéke Jesája (Ezsaiás) próféta 11. fejezetének interpretációját tartalmazza. A próféta szöveg diadalmas messiásról beszél, aki „ajka lehellelével megöli a gonoszot” (Jes. 11:4). Az interpretáció szövegében (4. sor) szerepel a (hmytw) szó, amely kétféleképpen olvasható, és ennek megfelelően kétféle jelentéssel fordítható: 1. hémitó: „elpusztítja”, „megöli őt”, és 2. hémitú: „megölik”. Wise, figyelembe sem véve az első lehetőséget, valamint azt az általános gyakorlatot, hogy a próféta szövegeket mindig eredeti jelentésüknek megfelelően értelmezték, sohasem ellentétesen (hiszen a prófétákat azért is idézték, mert az interpretátorok saját koruk eseményeiben korábbi próféciák beteljesülését látták), habozás és minden indoklás nélkül a második megoldás mellett dönt, amely szerint a közösség vezetőjét ölték volna meg. Másutt minden alapot nélkülöző, önkényes kiegészítések árán jut el odáig, hogy egy bölcsességszövegben (a töredék talán a *Lévi testamentuma* címen ismert műhöz tartozik, jelzete 4Q 541) „keresztrefeszítés”-t és „szögek”-et olvasson (VI. 2., 144–145. o.). Hasonló önkényességgel, a 4Q 525 jelzetű szövegben (a mű a *Beatitudes*, *Dicsőítések* címet kapta) „az igaz megölésé”-re egészíti ki az igen töredékes szöveget (5. sz. töredék, V. 4.; 174, 17. o.).

A könyv műfaji-tematikus csoportok szerint közli a szövegeket: messianisztikus és látomásirodalom; próféciák és pszeudopróféciák; bibliainterpretációk; naptár-szövegek; testamentumok és tanító irodalom; jogi szövegek; himnuszok és misztériumok; jóslás, mágia és egyéb szövegek. Rendhagyó módon kezdjük a sort a száraznak látszó jogi szövegekkel, hiszen ezek között található a „sztár” – az a két levél, amelyek töredékeit korábban a 4Q 394–398 számokkal látták el, és amelyeket rendszerint *Miqcat ma'aszé ha-Tóra* (*Szabályok a Törvény betartására*) néven emlegetnek. A szöveg rekonstrukciója itt valójában E. Qimron munkája, amelyet a szerző neve, tudta és beleegyezése nélkül évek óta forgalmazott már a lengyel Enigma-kiadó. A levelek szerzője az Igaz Tanító, a közösség szellemi vezetője, akit több, Qumránban írt szöveg is említ (elképzelték egyébként, hogy ezzel a névvel több személyt is jelöltek, más-más időszakokban). A levelek szerzője kifejti, miben is különbözik az ő közösségük a külvilágtól. A különbségek – vagy inkább azok az eltérések, amelyeket a közösség vezetője fontosnak és megkülönböztetőnek tart – a vallási-jogi szférában gyökereznek, a naptár

és a szertartások rendjében, amelyek eltérnek a jeruzsálemi papság által elfogadott és a szentélyben gyakorolt rendtől. Ami meglepő: a közösség által elfogadott előírások közül több is egyezik a papi arisztokrácia, a szaddukeusok által elfogadott előírásokkal (a különböző zsidó vallási-szociális csoportokról – szaddukeusokról, farizeusokról, esszénusokról, zelótákról – Josephus Flavius írt egybefüggő beszámolókat; a farizeusok és szaddukeusok vallási gyakorlatára vonatkozó részletek a Talmudban maradtak fenn, ennek alapján voltak felismerhetők a qumráni csoport és a szaddukeusok közötti bizonyos hasonlóságok). Szaddukeusok lettek volna hát a csoport tagjai, és nem esszénusok, ahogyan azt korábban a tudományos közvélemény elfogadta? Ezzel az élénk vitát keltő feltételezéssel néhány éve L. H. Schiffman állt elő. Néhány törvény egyezése nem bizonyítja, hogy az egyezések a vallási gyakorlat és szemlélet minden területére vagy éppenséggel egész irodalmi hagyományukra kiterjedtek volna; azt azonban igen, hogy a csoport eredetében és összetételében ez az elem jelentős szerepet játszott. A csoport alapítói talán a jeruzsálemi szentély vezető papsága közül kerültek ki; olyan papok lehettek, akik a szertartás és a naptár bizonyos kérdéseiben nem értettek egyet társaikkal és az elfogadott renddel, és talán ez is volt kiválásuk fő oka. A leveleken kívül több qumráni töredék is foglalkozik a szertartás és a naptár kérdéseivel. Ezek, fordításaikkal együtt, szintén olvashatók a könyvben (hadd említsük meg: a naptárral kapcsolatos szövegek rekonstrukciója Sh. Talmon munkája). A messianisztikus és látomásirodalom szövegei között olvasható az Új Jeruzsálem leírása, amilyenek azt a szöveg szerzője egy végítélet után elképzeli. A próféta és pszeudopróféta művek szereplői a bibliai kánonból ismert próféták vagy látomásirodalom hősei – Jeremiás, Ezékiel, Dániel –, akiknek itt újabb, a bibliai szövegben nem szereplő és korábban máshonnan is ismeretlen (és bizonyos, hogy az eredeti próféta könyveknél jóval később írt) próféciáival vagy látomásai- val ismerkedhetünk meg. Ezek a szövegek – a velük kapcsolatos korábbi munka jórészt D. Dimant érdeme – új kérdéseket vetnek fel az ún. pszeudoepigrafikus irodalommal, azaz a bibliai témájú, ismeretlen szerzőjű, de valamely ismert szerző neve által forgalomba hozott művekkel kapcsolatban. Az egyik töredék a korábbi beszámolóknak is már sokszor emlegetett *Látomás a Négy Királyságról* (4Q 547), a Dániel könyvében kétszer is szereplő négy királyság témáját dolgozza fel, más képekkel, mint a bibliai könyv szövege; míg ott a négy királyságot egy szobor részei, illetve négy fantasztikus vadállat szimbolizálják, itt négy fáról olvashatunk, a babiloni birodalom, a perzsa uralom és két másik királyság jelképeiről.

Gazdag anyaga van a bibliai szövegeket interpretáló irodalomnak. A babiloni fogság utáni kor irodalmában általánosnak tekinthető az a jelenség, hogy elbeszélő művek is gyakran előzetes, igen bonyolult bibliai exegézisre épülnek; a qumráni közösségen belül keletkezett művekben pedig egészen különös szerepe volt a koráb-

bi írott hagyomány interpretálásának. Bibliai interpretációra épül a 4Q 252 (*Genesis Florilegium*) szövege is, ahol a bibliai szöveghez képest történő kihagyások és a hozzáadások rendszerét egy saját teológiai szemlélet határozza meg. A Wise által interpretációnak minősített szövegek nem mindegyike az; a *Történetek a perzsa udvarból* (4Q 550) címet viselő szöveg hasonló irodalmi anyagot tartalmaz, mint amilyenből valaha *Eszter könyvét* írták, de nem a bibliai könyv interpretációja. *Eszter könyvének* egyik forrása az ókori Keleten széles körben ismert *Ahiqár*-regény egy változata lehetett. A Qumránban előkerült töredékek elbeszélése az *Ahiqár*-regény-nyel mutat rokonságot, és szemmi sem utal arra, hogy az elbeszélésnek valami köze lenne a bibliai *Eszter könyvé*-hez. Motivumai közül néhány hasonló, de nem azonos *Eszter könyvének* motívumaival; a nevek – bár perzsa nevek, ugyanúgy, mint *Eszter könyvének* nevei – ugyancsak különböznek. A qumráni töredékek csupán csak azt bizonyítják, hogy ez a típusú elbeszélőanyag igen széles körben lehetett forgalomban. Ugyanezt a feltételezést támasztják alá *Tóbit könyvének* Qumránban talált arámi töredékei (4Q 196), amelyek többet tartalmaznak az *Ahiqár*-regény motívumaiból, mint az eddig ismert görög változat, a *Septuaginta Tóbit*-elbeszélése.

Az ún. bölcsességi irodalmat főleg az irodalmi testamentumok műfaja képviseli. A *Tizenkét pátriárka testamentuma* címen ismert mű görög fordításban korábban is ismert volt. A görög szöveg keresztény átdolgozás nyomait mutatta. Lévi testamentumának Qumránban talált arámi töredékei (4Q 213–214) a mű eredeti változatát nyújtják.

A *Himnuszok* c. fejezet egyik darabjának a szerzők a szentációt ígérő *Keresztelési himnusz* (*Baptismal Hymn*) címet adták; a szövegben viszont csak „a kijelölt időre”, vagyis meghatározott alkalomra és időre előírt rituális megtisztulásról van szó.

Érdekes gyűjteményt jelent a könyv utolsó fejezeteként közölt mágikus és jósló szövegek csoportja. Fiziognómiai szövegek töredékei korábbi szövegkiadásokban is megjelentek már; ezek a szövegek külső emberi tulajdonságokat írnak le, és azok speciális értelmezéseit adják, vagyis, hogy milyen karakterjegyekre és sorsokra utalnak a leírt tulajdonságok. Ezeket itt most újabak követik; olvasható továbbá a *Brontologion* (*Mennydörgések jelei*) néven ismert 4Q 318 jelzésű szöveg is, amely égi jelenségeket, valamint a hold és a zodiákus állásának kapcsolatait értelmezi hasonló módon. Az újszülöttet védi az ártó szellemektől a 4Q 560-as számot viselő démonelhárító szöveg. Mindezek az egész hellenisztikus Keleten nagyon is elterjedt gyakorlatok ismétét tükrözik Qumránban.

Az utolsó szöveg (4Q 448) egy apokrif zsoltáré, amely mellett a kéziratban, a margón rövid szöveg áll. A bevezető szavak rendkívül nehezen olvashatók, és csak nemrégiben sikerült őket megfejteni: *Himnusz Jónátán királyért* (a név megfejtőjét, A. Yardenit, valamint a szöveg kiadóit, E. és H. Eshelt Wise természetesen nem említi; ennél a szövegnek csak az újdonságnak számító nevet

vette át, egyébként szemmel láthatóan a Wacholder-Abegg-féle könyv számítógéppel összeállított szövegéből dolgozott, ugyanis a továbbiakban annak hibás olvasatait követi, és nem az új kiadásban korrigáltakat). A Jónátán nevet két vezető személy viselte a qumráni szövegek keletkezésének idejében: Jónátán, Júdas Makabeus fivére (Kr. e. 150-es évek), aki azonban nem viselt királyi címet, valamint Alexandrosz Jannaiosz (Kr. e. 103–76), akinek a héber neve volt Jónátán, amint ezt az általa veretett, héber feliratú pénzek igazolják. Nem mindenki fogadja el, de igen valószínű, hogy ő volt az a Gonosz Pap (a hasmóneus uralkodók főpapi címet is viseltek), akivel a qumráni közösség vezetőjének (vagy inkább: egyik vezetőjének) konfliktusa támadt, a közösség történetét felidéző szövegek tanúsága szerint. Hogy kerül ezek után az érte mondott ima a közösség könyvtárába? Többféle válasz is lehetséges. Nem valószínű a Wise-Eisenman szerzőpár által adott, szentációs szánt feltételezés, miszerint a qumráni közösség hasmóneus-párti lett volna, hiszen a többi irat utalásai és egyéb jelek éppen az ellenkezőjét támasztják alá. A Habakkuk próféta könyvéhez írt qumráni kommentár viszont egy helyen (IX. 12) azt említi, hogy uralkodása kezdetén a Gonosz Papot a közösség kiválasztottnak tekintette. Így más fénybe kerül Jónátán említése is a zsoltár szövege mellett.

Kár, hogy Eisenman és Wise könyvének indítéka elsősorban a szentációhajhászás volt, valamint az, hogy egy mindenki által cáfolt lehetetlen elméletnek (a qumráni csoport és a jeruzsálemi zsidókereszténység azonosága, amelyet Eisenman néhány éve több könyvben is kifejtett, és harcos apostolként évek óta propagál, minden siker nélkül) próbáljanak érvényt szerezni az új szövegek magyarázata kapcsán, sőt megpróbálják időnként ehhez igazítani a szövegeket magukat is. Kár, hogy azért, hogy a maguk verzióját mindenkinél korábban közölhessék, a mások munkáit használták fel. Igyekeztek végül is visszafelé sült el. Nem vették – senki sem vehette – számításba, hogy azok túlnyomó többsége, akiknek munkáját a szövegekhez „kölcsonózták”, a könyv megjelenésének idején egy helyen, a philadelphiai Annenberg kutatóintézetben dolgozik, és munkájukat a más könyvben szinte egy napon felismerve, azonnal tiltakozó akciót indítanak a szerzők ellen, a nyilvánosság előtt (a vita részleteit a *New York Times* 1992. december 13., 18. és 21. számai közölték). A szerzők végül is kénytelenek voltak az általuk szervezett konferencián (*Methods of Investigation of the Dead Sea Scrolls and the Khirbet Qumran Site: Present Realities and Future Prospects*, New York, 1992. december 14–17.) vitát folytatni a tudományos etika kérdéseiről, és lényegében beismerni a plagizálás tényét. A nagyközönség mindenesetre jobban járt volna egy, talán valamivel később kiadott, de a problémákat józanul felvető, tárgyilagos és pontos – nem pedig egy prekonceptió által vezérelt – fordítást nyújtó könyvvel a még közöletlen szövegekről. Reméljük, ennek is eljön az ideje.